

Özne ve İktidar Bağlamında Beden Politikalarının Türk Romanına Yansımaları: Orhan Kemal'in *El Kızı* Romanı Örneği

DR. ÖĞR. ÜYESİ İPEK KILIÇ* - DOÇ. DR. EVREN KARATAŞ ÜLGER**

Öz

İktidar kavramının birey üzerinde etkinlik gösterdiği en somut mecralardan biri de bedendir. Beden ilk çağlardan günümüze kadar geçen süreçte kültür, toplum, devlet gibi farklı iktidar görünümünün kısılacı altında kalmıştır. Oysaki beden tinin mekânı, kimliğin yurdudur. Beden bireyin somut varlığının sembolü olmasına rağmen beden üzerindeki tahakküm hakkı ne yazık ki sadece bireye ait değildir. 20. yüzyıl düşünce dünyasına eserleriyle yön vermiş bir isim olan Fransız felsefeci ve psikolog Michel Foucault, her tür güç odağı olarak tanımlanabilecek iktidarın baskılama ve yönlendirme yöntemleriyle bedeni denetim altına aldığını ve yapılandırıldığını belirtir. İktidarın bu süreci yönetebilmesi için bireyi özne haline dönüştürmesi gereklidir. Özne iktidarın eylem habitusuna dâhil edilen ancak bunun bilincinde olmayan, benliğinden uzaklaşmış bir varlıktır. İktidarın beden üzerindeki sağlık, hijyen, diyet, estetik, ritüel, cinsellik, işkence gibi farklı amaçlara yönelik tüm kontrol ve biçimlendirme yaklaşımları beden politikalarını oluşturur. İktidar araçlarının beden politikalarını tespit ve analiz etmenin en iyi yollarından biri de edebî metinler üzerinden meseleye yaklaşmaktır. Özellikle roman türündeki metinler oylumlu ve analitik yapılarıyla beden politikalarını çözümlemek açısından zengin bir materyal sunmaktadır. Türk edebiyatında yoğun bir idari ve sosyal dönüşüm sürecini konu alan Cumhuriyet Dönemi romanlarında, yeni kurumsallaşmaya çalışan devlet aygıtlarının yanı sıra sosyokültürel güç odaklarının da beden üzerinde etkinlik kazanmaları çeşitli yaşam pratikleri üzerinden aktarılır. Bu çalışmada Toplumcu Gerçekçi bir yazar olan Orhan Kemal'in *El Kızı* adlı romanında, özellikle kadın bedeni üzerinden iktidarın özneyi dönüştürme süreci çözümlemeye çalışılmıştır. Sonuç olarak eserde beden; cinsel ve sözel şiddetin nesnesi, cazibenin kaynağı, maternal olguların aracı ve mekânın kuşattığı bir iç mekân olarak sunulmuştur. Bu araştırma, doküman tarama yöntemiyle oluşturulmuş, veriler betimsel analiz ile içerik analizine tâbi tutulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Beden, özne ve iktidar, Türk romanı, Michel Foucault, Orhan Kemal, *El Kızı*

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, e-mail: ipekyildiz@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7163-6634.

** Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, e-mail: ekaratas@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6598-5080.

Gönderilme Tarihi: 1 Ocak 2025

Kabul Tarihi: 28 Ocak 2025

Reflections of Body Politics in Turkish Novels in the Context of Subject and Power: The Case of Orhan Kemal's Novel *El Kızı*

Abstract

One of the most concrete domains where the concept of power exerts its influence on the individual is the body. The body has been under the grip of various forms of power, including culture, society, and the state, throughout the process from ancient times to the present. However, the body is the space of the spirit and the homeland of identity. Although the body is a symbol of the individual's tangible material existence, the right to dominion over the body, unfortunately, does not belong solely to the individual. Michel Foucault, the French philosopher and psychologist who guided the intellectual landscape of the 20th century with his works, argues that power, which can be defined as any form of power center, controls and structures the body through methods of repression and discipline. In order for power to manage this process, it is essential to transform the individual into a subject. The subject is an entity included in the action habitus of power, yet unaware of this inclusion, a being detached from its own self. The various control and shaping approaches of power, aimed at different purposes such as health, hygiene, diet, aesthetics, ritual, sexuality, and torture, constitute body politics. One of the best ways to identify and analyze the tools of power in body politics is to approach the issue through literary texts. Particularly, texts in the novel genre provide rich material for analyzing body politics due to their multifaceted and analytical structures. In Turkish literature, in the novels of the Republican Era that focus on a period of intense administrative and social transformation, the increasing influence of both newly institutionalizing state apparatuses and sociocultural power centers on the body is conveyed through various life practices. This study aims to analyze the process of power transforming the subject, particularly through the female body, in Orhan Kemal's novel *El Kızı*, a work by the Social Realist author. As a result, the novel presents the body as an object of sexual and verbal violence, a source of allure, a vehicle for maternal phenomena, and an interior space enclosed by its surroundings. This research was conducted by using document scanning method and the data was subjected to descriptive analysis and content analysis.

Keywords: Body, subject and power, Turkish novel, Michel Foucault, Orhan Kemal, *El Kızı*

GİRİŞ

1. Özne-İktidar-Beden

İdeolojinin birey üzerinde tahakküm kurduğu önemli alanlardan biri de bedendir. Beden sadece biyolojik bir varlık görünümü değil kültürün, toplumsal değişimlerin, cinsiyet temsillerinin, ekonomik yapının, coğrafya ve iklimin özellikle kıyafet üzerinden şekillendirildiği bir nesnedir de (Abalı, 2009, s.13). Beden aynı zamanda yaşamın evrelerini bireye yakından hissettiren bir araçtır. Erginlenme, olgunlaşma, yaşlanma belirtileri farklı döngülerle kendini beden üzerinden belirgin hâle getirir.

Sosyal bilimler bakış açısıyla beden üzerinde ilk sistemli çalışmaları yürüten Fransız felsefeci ve psikolog Michel Foucault (1926-1984)'dur. Foucault'ya göre toplum içindeki her tür güç odağı olarak belirlenebilecek iktidarların eyleme geçebilmeleri için öznelere ihtiyacı vardır. İktidar bunun

için bireyleri özneleştirme yoluna gider. “Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin ediyor” der Foucault (2014, s. 64). Birey özneleşerek özgürleştiğini düşünür ancak durum bunun tersidir. İktidar çeşitli stratejiler üreterek bireyi özne olduğuna ikna eder ve bireyin kendi iradesiyle yürüttüğünü zannettiği deneyimlerini ve gündelik yaşam pratiklerini kontrol eder (Foucault, 2014, s. 16-18). Foucault’ya göre bu kontrol eyleminin ilk nesnesi beden olur. İktidar “normlar” olarak nitelendirilebilecek çeşitli dispoitifler kurarak bir hakikat algısı oluşturur. Bu algı iktidarın şiddet uygulamadan bedeni kuşatmasını ve özneyi itaatkâr ve uysal kılmasını sağlar (Keskin, 2014, s. 18-19).

Beden olgusunu kavramsal düzeyde inceleyen Foucault, “yalnızca bireyler arasındaki bir tür ilişki” olarak tanımladığı iktidar kavramının bireyin bedeni üzerinde hegemonik bir kuşatma oluşturduğunu belirtir (2014, s. 55). Foucault’ya göre iktidar sadece devlet aygıtlarını, yönetici sınıfı ya da hegemonik kastları tanımlamaz, bunun dışında gündelik yaşamda insanın biricik somut varlık alanı olan bedene kadar denetimini işleten “mikroskobik iktidarlar dizisi”ni de içerir (2012, s. 48).

Foucault, akademik çalışmalarının merkezi konumunda olan “iktidar” kavramını hiçbir eserinde tam olarak tanımlamaz. Ancak iktidarın baskı ve yönlendirme olmak üzere iki temel işleve sahip olduğunu vurgular. İktidar içten geleni, doğal ve içgüdüsel olanı bastırır. Arzuyu yaratarak, bilgiyi kurarak bireyi yönlendirir. İktidar kurduğu söylem ağıyla bireyi yapılandırır, biçimlendirir ve denetler. İktidarın bu isteklerini en hızlı şekilde gerçekleştirdiği alan ise bedendir. Beden iktidarın kurumları aracılığıyla kuşatılır ve Foucault’nun “büyük kapatma” olarak belirttiği biçimde dolaşımdan çıkarılırlar (Bingöl, 2019, s. 329).

2. Beden Politikaları/Politik Beden

Foucault’nun iktidar ve özne ilişkilerini beden üzerinden okumaya çalıştığı yaklaşımı daha sonra “beden politikaları” başlığı altında netleştirilir. Çil’e göre Foucault’dan sonra kavramlaşan beden politikaları beden üzerindeki siyasal, kültürel ve ekonomik etkiyi çözümlemeyi kendine amaç edinir. Ulus, cemaat ya da gruplardan oluşan kitle de büyük bir beden metaforuyla özdeşleştirilir. Nasıl ki beden birçok uzuv ve organdan meydana geliyorsa politik beden de birçok sistemin uyum içinde çalışmasıyla var olabilir. Sistemi oluşturan kurumlar aracılığıyla beden yeniden düzenlenir ve ehlileştirilir. Politik bedenin var olabilmesi için bireylerin, bedenleri üzerindeki tasarruflarından feragat etmeleri gerekir. Her kim ki bu fedakârlıktan kaçınır, işte o zaman kitlenin dışına atılır. Beden politikaları “bedenlerin ıslahı, itaati, verimli kullanımını, nüfusun düzenlenmesi ve yeniden üretimi gibi konulardaki işleyişe göndermede bulunur” (2017, s. 75).

Turner (2019), bedeni doğa ve kültürün kesişim noktasında ve siyasi mücadelenin merkezinde bulur. Beden temelde insanın beyan aracıdır. Beden mikro düzeyden makro düzeye kadar birçok denetleme aracının dayatması altındadır. Mikro düzeyde bireyin kendisi, makro düzeyde ise devlet beden üzerinde kontrol ve biçimlendirmede bulunur. Toplum da bu kısılcı daha da sıkı hâle getirir. (Canatan, 2016, s. 64).

Beden, kimlik ve benliğin dışa yansıtıldığı en önemli vitrindir. Birey kendini “ötekiyle karşılaştırarak, farklarını ve benzerliklerini anlayarak” kendilik bilincini oluşturur. Bu bilinç toplumsal ve çevresel faktörlerin etkisiyle bir kimliğe evrilir. Kimlik ise öznel gerçekliğin algılanmasıyla benliği oluşturur. Tüm bu içsel algılayış süreci bedende kendini görünür kılar. Beden kendilik bilincinin, kimliğin ve benliğin dışavurumudur. Ancak bu dışa vurum her zaman iktidarın müdahalesiyle karşı karşıyadır. İktidar tüm araçlarıyla bedene müdahaleye başlar. Beden aslında “sosyo kültürel anlamların üretilmesinde ve yansıtılmasında önemli bir kaynaktır” (Erbay, 1997, s. 235).

Foucault’nun da benzer düşüncede olduğu görülür. İktidar beden üzerinde çeşitli denetim araçları kurar. Öncelikle sağlık sistemi dinamik, güçlü bedenler oluşturmak üzere çalışır. Bu tanımlamaya uymayan beden üzerinde denetim artar. Özellikle nüfus politikaları bedeni bir üreme aracı olarak kodlar ve sistemin ihtiyacına göre kimi zaman doğurganlığa kimi zaman da doğum kontrol araçlarına yönlendirir. Toplumsal düzeyde ise diyet ve estetik müdahaleler yoluyla beden daha da görünür, beğenilir bir odak hâline getirilmeye başlanır. “Ancak, iktidar bu etkiyi yaratır yaratmaz, bizzat iktidarın bu kazanımlarıyla aynı hatta, iktidara karşı bedenin talep edilmesi, ekonomiye karşı sağlığın talep edilmesi, cinselliğin, evliliğin, erdemin ahlaki normlarına karşı zevkin talep edilmesi kaçınılmaz olarak ortaya çıkar. İktidarın güçlenmesine neden olmuş olan şey, aynı anda, saldırıya uğramanın da nedeni olur... İktidar beden içinde mesafe katetmiştir, yine bedenin içinde saldırıya uğramış bulur kendini...” (Foucault, 2012, s. 39). Bu arada bireyin iç dünyasında neler olduğuyla kimse ilgilenmez.

İktidarın bedeni ehlileştirme sürecinde kullandığı çeşitli araçları vardır. İktidarın müdahalesiyle din, cinsiyet, şiddet, kıyafet gibi unsurlar beden üzerinden özneyi kuşatır ve sınıflar. Ali Yaşar Erbay, cinsiyetin beden algısını değiştirdiğini belirtir. Erbay’a göre dinî bakış açısından erkek bedeni kutsallaştırılırken kadın bedeni fitne çıkaran, bozguncu bir yapıyla aktarılır. Bu arkaik bakış açısı farklı görünümlere bürünse de günümüze kadar etkili olmuştur (1997, s. 238). Örneğin Sancar, devam eden bu etkiyi edebî metinler örneklemleri üzerinden okuyarak “Çoğu erken modernleşme dönemi romanında bir yerde mutlaka kadınların güven vermez, ürkütücü doğası, entrikacı özellikleri, erkekleri baştan çıkartarak rezil eden kişilikleri vurgulanarak erkekleri güvenceye almak için kadınların eğitilmesi ve mazbut davranışlara davet edilmesi gerektiği dile getirilir” der (2022, s. 128-129).

Din iktidarın beden politikaları için kullandığı araçlardan biridir. Dinî yaklaşıma göre beden Tanrı’nın bir yansıması ve yapıtı olduğundan kutsaldır. Ancak beden aynı zamanda çeşitli nefsi ve cinsel zevkleri tatmin etmenin de bir kaynağı olduğundan bireyi yasak alanlara yönlendiren bir yoldan çıkarıcı da olabilir. Bu durum bedeni ruhtan uzaklaştırır ve beden ruh ayrılığını daha belirgin hâle getirir. Bu nedenle inanç sistemlerinde beden kutsal da olsa ruh bedenden daha önceliklidir. Bu dengeyi sağlamak için çeşitli dini yasaklar belirlenmiş, bedensel acı bir reçete olarak görülmüş ve bu yolla baştan çıkarıcı arzulardan uzaklaşabileceği düşünülmüştür (Kuruoğlu, 2018, s. 6-8; Canatan, 2016, s. 87).

Yalçinkaya, iktidarın tözsel etkinliğinin şiddet olduğunu belirterek birey üzerinde tahakküm sağlayan şiddet araçlarının çeşitliliğine dikkat çeker. Elbette ki bu “bastırma, imha yıldırma, geriye

itme-önleme” görünümünden uzak farklı kisvelere bürünmüş, çoğunluğu insanlık yararına inşa edilen şiddet biçimleridir. Şiddet olmadan iktidar yönettiklerine kendi kurallarını benimsetemez ve iktidarını sergilemek için bir zemin bulamaz. Şiddet iktidarın kendini seyrettiği ve onayladığı bir aynadır. İktidarın şiddetini, azametini üzerinde sergileyeceği bir nesneye ihtiyacı vardır. Bu nedenle iktidar nesnesini kendisi yaratır ve şiddetle yok eder. Halbuki iktidarın devamı için nesnelere ihtiyaç vardır. “Nesnesini imha eden iktidar intihara eksik teşebbüste bulunmuştur. İktidarın cesedin katılmış gözbebeklerinde göreceği tek şey kendi son görüntüsü olacaktır. Nesnenin tarihine son veren iktidar, nesneyle birlikte kendi tarihine de son vermiş olur.” (Yalçınkaya, 2005, s. 2, 18, 19).

İlk çağlardan itibaren kültürün ve toplumun bedeni biçimlendirmesinin en önemli aracı kıyafet olmuştur. Birey kıyafeti aracılığıyla coğrafya, iklim, kültür gibi zorunlu hâllerin dışında kimlik, sınıfsal konum ve benlik özellikleri hakkında da önemli ipuçları verir. Bu nedenle iktidar kıyafet üzerinde de bir kontrol mekanizması kurar ve “moda”yı dolaşıma katar. Bu nedenle, kıyafet ve beden üzerinde etkili olan en belirgin biçimlendirme aracı bir tür ideoloji içeren modadır. Moda elbette ki sadece beden ve kıyafeti şekillendirmez, mimariden davranış biçimlerine kadar çok geniş bir alanda yaygın bir etki ve bağlayıcılık oluşturur. Tercüman, moda denilince akla öncelikle kadının geldiğini ve kadın bedeni çevresinde moda merkezli yaklaşımların sadece kıyafet ya da görünüm eksenli olmadığını, ahlaki ve sosyal rollere uzanan kimlik ve temsil örüntülerini de içeren daha karmaşık bir yapıya büründürüldüğünü belirtir. Moda erkek için sadece görünüm kodlarını içeren bir kurallar manzumesi iken kadın üzerinde daha etkin bir ideolojik silahtır (2018, s. 23, 88). Yağcı ise kıyafeti bireyin kendini ifade biçimlerinden biri olarak tanımlar ve kıyafetin bir topluluğa, sınıfa ya da cinsiyete ait olmayı vurguladığı kadar verili değerlere karşı çıkış mesajı da içerebildiğini belirtir. Birey iktidarın değerlerine aidiyet duymadığını kıyafeti ve bedeniyle ortaya koyabilir (2015, s. 150).

3. Bedeni Edebî Eserler Üzerinden Okumak

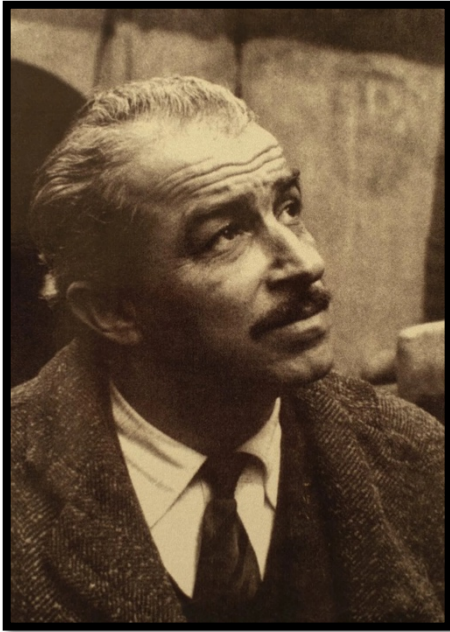
İktidar ve özne ilişkilerinin bir göstergesi olarak beden üzerinde yürütülen politikaları saptamanın iyi yollarından biri de sanat eserlerine başvurmaktır. Özellikle edebî eserler, kendi de bir tür beden olan metnin sağladığı geniş olanaklar sayesinde yüzyıllar boyunca kültür, toplum, devlet gibi iktidar odakları tarafından bedene yöneltilen her tür eylemin derinlikle işlendiği birer belge olma hüviyeti kazanmışlardır.

Edebî eserler aracılığıyla kırılğan öznelere farklı görünümlemleri ve işlevlerini tanımak mümkündür. Aslında edebî ilişkinin bütünü de bir iktidar/ özne dengesi üzerine kuruludur. Kimi zaman yazar, eser ve okur üzerinde, kimi zaman eser, yazar ve okur üzerinde kimi zaman da okur, yazar ve eser üzerinde tahakküm kurar. Edebî sahada, özellikle roman türünün farklı dönemler ve yaklaşımlar çerçevesinde iktidar kavramını çözümlemek için oldukça elverişli bir materyal deposu olduğu söylenebilir.

Örneğin, beden görünümlemleri Tanzimat Dönemi’nden başlayarak Türk romanları üzerinden araştıran Narlı ve Aydın, *Araba Sevdası* örneğinden hareketle Tanzimat romanlarında bedenin maddi hüviyetinden ziyade sonradan edinilen davranışlar ve yeni giyim kuşam kalıplarıyla ölçsüz Batılılaşmayı sembolleştiren bir taklit nesnesine dönüştüğünü belirtirler. Cumhuriyet Dönemi’yle

birlikte bu bakış değişir ve bedenin tasvirinden ziyade kişilik ve kimlikle olan bağıncı önceleyen betimlemeler artar (2015, s. 581).

Bu çalışmada iktidar kavramının “beden” olgusu üzerindeki etkilerinin edebî bir metin aracılığıyla analiz edilmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın inceleme nesnesi olarak Orhan Kemal’in *El Kızı* romanı seçilmiştir. Metin Açıer, *El Kızı* romanını, Türkiye’nin modernleşme sürecinin başında aile kurumu çerçevesinde toplumsal cinsiyet, güç iktidar ve sınıfsal bölünme konusunu ele alan bir eser olarak tanımlamaktadır. (2022, s. 341). Aile toplumun bedenleşmiş hâlidir. Birey toplumun ve kültürün beklentilerini aile üzerinden deneyimler. Aile koruyucu, eğitici bir kurum işlevi görmesine karşın çatışmalara da son derece açık bir yapıdadır. Connell “Aileye dair basit hiçbir şey yoktur. Ailenin içi tıpkı jeolojik katmanlar gibi birbirini üzerine yığılmış çok katmanlı ilişkiler sahnesidir. Başka hiçbir kurumda ilişkiler zaman içinde böyle yaygın; temas esnasında böylesine yoğun; ekonomi, duygu, iktidar ve direniş örgütleri açısından böylesine sıkı değildir” diyerek bu durumu vurgular (1998, s. 167-168).

Orhan Kemal

Orhan Kemal’in *Cemile*, *Bereketli Topraklar Üzerinde*, *Bir Filiz Vardı* ve *Kötü Yol* adlı romanlarında beden ve kişilik olguları arasındaki ilişkiyi inceleyen Aydın Özer, araştırmasını kadın karakterler üzerine kurmuştur. Aydın Özer, romanlarda kadın karakterlerin bedenlerinin cinsel arzular ve iş gücü bağlamında sömürüldüğünü belirtir. Kadınlar için toplumsal yaşam bir mücadele alanıdır ve kadınlar bedenleriyle bu mücadeleye direnmişlerdir. Kadınların toplumsal alanda var olabilmeleri için beden arzularını akılla dizginlemeleri ve ekonomik olarak güçlenmeleri gerektiği örneklemleri oluşturan romanlarda vurgulanır (2022, s. 559-560).

Toplumcu gerçekçi bir yazar olarak Orhan Kemal’in sosyal değişimleri birey üzerinden özellikle de bireyin görünür, somut alanı beden üzerinden etkin biçimde yansıttığı düşünülmektedir. Orhan Kemal’in eserlerinde Türk toplumunu, Atatürk devrimleri başta olmak üzere, Cumhuriyet’in kuruluş sürecinden başlayarak çözümlemeye çalıştığı fark edilir. *El Kızı* romanı iktidar beden bağıntısını anlamak açısından zengin veriler sunmaktadır. Kurumsal ve bireysel düzlemde her tür iktidarın özellikle kadın bedeni üzerinden hükmünü genişletmeye çalışması gerçeği, eserde pek çok karakter üzerinden aktarılır.

1. BULGULAR ve YORUMLAR

1.1. Cazibenin Merkezi Olarak Beden

Tercüman, Tanzimat Dönemi’nden başlayan Türk modernleşme sürecinin daha önce hem mekânlarda hem de kıyafetlerde kapatılmış kadının daha görünür olmasını sağladığını ifade eder. Bu yeni kadın tipi bedenini de yeni toplumsal algıya göre düzenlemeye çalışır. Burada yüzyıllar boyunca kamusal yaşamdan uzak kalmış kadının merakının ve görünme isteğinin de etkili olduğu

gözlemlenir. Kadın, bedenini kıyafet ve makyajla daha cazip bir forma dönüştürme uğraşına girer: “Genç kalmak, güzel görünmek ve beğenilmek arzularının tatmini için kadınlar boyalara sarılır. Üstelik eskiden daha ziyade evlerin içindeyken yapılan; dışarıda peçelerle, yaşımlarla yahut şemsiye siper edilerek kapatıldığı için bu denli göze çarpmayan makyaj artık tam tersine görülmek ve beğenilmek için yapılmaktadır” (Tercüman, 2018, s. 82).

El Kızı romanında kadın bedeninin birincil işlevi erkeğin cinsel arzularını uyandırmaktır. Eserde kadın karakterler bedenlerini kıyafet, makyaj ve tavırlarıyla her daim erkeğin arzu ettiği bir görünüme dönüştürme zorunluluğu taşırlar. Özellikle Mazhar’ın annesi Hacer Hanım ile Mazhar’ın evlilik dışı ilişki yaşadığı Jale bu misyonu benimsemiş karakterlerdir. Ancak ana karakter Nazan’ın bu algının dışında olduğu ve bu nedenle eserde her fırsatta eleştirildiği görülmektedir.

Eserde bedensel güzellik, erkeğin kadını fark etmesinin yegâne yolu olarak sunulur. Zaten hukuk tahsili gördüğü sırada Nazan’la karşılaşan Mazhar da “saçı topuklarında, körpe komşu kızı” olarak tanımladığı Nazan’ın güzelliği karşısında “büyülenir” ve annesinin rızası olmamasına karşın kısa sürede Nazan ile evlenir. Beden temelli bu bakış açısı nedeniyle Mazhar, Nazan ile düşünsel ve sosyal normlar bağlamında da ideal çift olup olmadıklarını düşünemez. Nitekim bir süre sonra Mazhar ile Nazan arasında kişilik çatışmaları ortaya çıkar. Mazhar’ın dilinden eserde bu durum şöyle dile getirilir:

“Böyle Jale, pardon Neriman gibi bir karısı olmalıydı. Onu sokak kapısında karşılayan, canlı fıkır fıkır bir kadın. Yoksa karısı gibi yüzde yüz boyun eğen, “Siz bilirsiniz, siz nasıl isterseniz...”lerle teslim oluveren kadın değil. Dikilmeliydi karşısına sırası geldi mi, yahut haksızlık etti mi azarlamalıydı hatta. Kadın denilince baştan ayağa cilve, naz geliyordu aklına. Karısında ne naz, ne eda, ne de cilve vardı. Nazdan, edadan, cilveden geçtim, bari irade olsaydı!” (Kemal, 2021, s. 76).

Romanda kadının beden güzelliğini “her kapıyı açan bir anahtar” olarak görme algısının Mazhar’ın annesi Hacer Hanım’ın davranışlarını belirleyen ana motivasyon olduğu dikkat çeker. Mazhar’a göre yaşı kemale ermiş olan Hacer Hanım her fırsatta makyaj yapmaya, bedenine uygun olmayan kıyafetler giymeye ve olgun bir hanımefendiye yakışmayacak davranışlar sergilemeye meyillidir. Mazhar annesinin bu tavırlarını “hoppa ve hayâsızca” bulur. Eserde bu durum şu cümlelerle dile getirilir:

“O sıra annesi odasında, ayna karşısında, tam da oğlunun sinirlendiği biçimde “hayasızca” boyanmaktaydı. Yanı başında dört yaşındaki torunu, komşuya gitmeye hazırlanıyordu. Orta sınıf memur hanımlarının “Setentilyon” dedikleri, Liyon ipeğinden pırl pırl siyah çarşafı, sürmeli gözleri, rastıklı kaşları, buruşmaya başlamış aşırı pudralı yüzüne tekrar tekrar bakıp kendini beğendikten sonra torununa döndü:

“Nasılım Haldun? Güzel miyim?” (Kemal, 2021, s. 17).

Mazhar’ın Nazan ile evliyken ilişki kurduğu Jale de eserde manevi zenginliği ve kişiliğinden önce bedeni ve kıyafetleri ile dikkat çeker. Hacer Hanım Jale’yi ilk gördüğünde onu güzel ve zarif bir kadın olarak niteler. Jale’nin kıyafetleri, tavırları ve parfüm kokusu sadece Mazhar’ı etkisi altına almaz, Hacer Hanım’ın da bu “yeni” kadına karşı hayranlık duymasını sağlar (Kemal, 2021, s. 111).

Jale'nin güzelliği karşısında hayran kalan Hacer Hanım gelini Nazan'ın gösteriştan uzak, yalın görünümünü sürekli olarak eleştirir. Hacer Hanım Nazan'ın bu tutumunun eşi Mazhar'ı ondan uzaklaştıracağını düşünür ve harekete geçer.

"Hacer Hanım, pudra kutusunu, ruju, rastığı filan çıkarırken söyleniyordu. "Aynaya bakmıyor musun sen hiç? Şu soluk suratla kocaya hoş görünülür mü? Nedir bu pasaklılığın bilmem? Yaklaş şöyle!" Kırmızı gaz bezini hafifçe tükürükleyip gelininin yüzünü yer yer boyadı. Parmağıyla yüze yedirerek yaydı. Sonra pudraladı. Kaşlarına rastık çekti, dudaklarına ruj sürdü" (Kemal, 2021, s. 161).

Beden toplum açısından bir vitrindir. Birey toplumun olurunun almak, takdirini kazanmak amacıyla da bedenini tefriş eder. Kıyafet ve tavırlarla zenginleştirilen beden toplum nezdinde hayranlık uyandıracak, dolayısıyla statü kazandıracak bir gösterge olarak değerlendirilir. *El Kızı* romanında Hacer Hanım'ın bu algıyı hem kendi bedeni hem de Nazan'ın bedeni üzerinden gerçekleştirmeye çalıştığı görülür. Hacer Hanım o dönemki toplumsal yapıya zıt bir biçimde "yaşına uygun olmayan" biçimde giyinmek, makyaj yapmak ve beden dilini "genç bir kız gibi" kullanmakla suçlanır. Komşusu Naciye Hanım, şehrin "önde gelen aileleri" ve oğlu Mazhar bile Hacer Hanım'ı bu konuda eleştirir (Kemal, 2021). Ancak eserde erkek bedeninin toplumsal anlamları yeterince irdelenmez. Zira iktidar dizgesine göre erkeğin kadından hem bedensel cazibe örneği hem de ahlaklı olmasını istemesi hakkıdır. Sancar, "Namus erkek işi, iffet kadın işidir" derken aslında tam da böyle bir bağlamı imlemektedir (Sancar, 2022, s. 143).

Kadın bedeninin cinsel bir meta olarak değerlendirildiği bir başka alan ise bir eğlence mekânı olarak görülen pavyondur. Pavyonda çalışan Jale, Nesrin ve diğer kadınlar bedenleriyle değer görürler ve geçimlerini sağlarlar. Pavyon sahibi, kadınları erkeklere "abayı yaktırıp bara bağlamak" amacıyla kullanır (Kemal, 2021, s. 67).

1.2. Maternal Bir Olgun Olarak Kadın Bedeni

Doğurganlık kabiliyeti insanoğlunun binlerce yıllık varlık macerasında kadına görece bir saygınlık kazandırmıştır. Kadın, annelik rolüyle toplum tarafından daha çabuk benimsenmiş ve değer görmüştür. Sadece toplum yaşamında değil, inanç sistemlerinden folklorla kadar pek çok alanda doğurganlığın kutsallaştırıldığı bilinmektedir (Edgü, 2010, s. 73).

El Kızı romanında annelik özellikle Hacer Hanım tarafından bir statü olarak algılanır. Hatta Hacer Hanım, annelik sürecinde çektiği bedensel acıları hatırlatarak oğlu Mazhar üzerinde bir iktidar alanı oluşturmaya çalışır. Bu durum o kadar sık tekrarlanır ki Mazhar için bir leitmotif dönüşür ve önemini kaybeder. Eserde bu durum şöyle aktarılır:

"Utanmaz, arlanmaz! Seni dokuz ay karnımda taşıdım, bu boya gelene kadar saçımı süpürge ettim...Demedin ki şu içerdeki anam. Beni dokuz ay karnımda taşıdı, kahrımı çekti, yemedi yedirdi, giymedi giydirdi" (Kemal, 2021, s. 82-83).

Metin Acher, Hacer Hanım'ın bu tutumunu hegemonik ya da vurgulanmış kadınlık kavramıyla açıklar ve "Hegemonik Kadınlık (ya da Vurgulanmış Kadınlık), Hegemonik Erkeklikle iş birliği yapan, dolayısıyla ataerki sayesinde ve onu kullanarak iktidar sağlayan kadın tipolojisidir. *El Kızı* romanının ana karakterlerinden biri olan Hacer Hanım, evlilik kurumunun kendisine

sunduğu “anne” ve “kayınvalide” rolü sayesinde başta gelinleri olmak üzere, “öteki”ler üzerinde güç ve iktidarını sağlamaya ve sürdürmeye çalışır” der. (2022, s. 292).

Nazan’da ise annelik rolü farklı şekilde tezahür eder. Nazan’ın edilgen kişiliği anneliğini sunma biçimine de yansır. Nazan, kayınvalidesi Hacer Hanım’ın torunu Haldun üzerinde kurduğu tahakküme karşı çıkamaz. Haldun’un Nazan’a haminnesi (Hacer Hanım) ile birlikte uyumak istemediğini, onu sevmediğini söylemesine karşın Nazan bu duruma müdahale etmez/edemez ve Haldun’u iknaya çalışır. Kısacası Nazan’ın annelik vasfı Hacer Hanım’ın iktidarı nedeniyle gerçek bir eylem alanına dönüşemez. Ancak Haldun, çocuk yaşta ayrılmak zorunda kaldığı Nazan’ı sevgi dolu ve fedakâr bir anne olarak hatırlar ve eserin sonunda annesinin hatırasına sahip çıkarak ona mermer bir mezar yaptırır. Doğurganlık kadın bedenine mahsus doğal bir nitelik olmasına karşın anneliğin sosyal bir kimlik olarak her kadında farklı görünümelerde ortaya çıktığı bir gerçektir.

Doğurganlık kadın bedenine yüklenmiş bir durum olsa da her kadın annelik duygusunu yaşayamamaktadır. Eserde Nihat Bey’in eşi Hikmet Hanım’ın çocuk özlemi dile getirilir. Hikmet Hanım ve eşi çok istemelerine rağmen anne baba olamamışlardır. Bu durum Hikmet Hanım’ın daha sonra bakımını üstlendiği Haldun’u çocuğun talep ettiği biçimde değil de kendi istediği biçimde giydirmesine, dolayısıyla çocuğun bedeni üzerinden kendi arzularını tatmin etmesine neden olmuştur ki bu son derece sakıncalı bir tutumdur. Eserde bu yaklaşım şöyle ifade edilmiştir:

“Şaka bir tarafa, beş senelik evliliklerinde genç kadın bunu çok istemiş, bir çocuğunun olması için her çareye başvurmuş, kadınca tedbirlerin çeşitlerini denemişti. Olmuyordu. Hani bir kızı olsa... Çıldırmasa bile dünyalar onun olurdu. Haldun’un saçlarını kız saçı gibi tarayıp kurdeleler bağlıyor, dudaklarını boyuyordu” (Kemal, 2021, s. 247).

Eserde Naciye’nin de eşi Garson Rıza tarafından “bir çocuk bile doğuramamakla” suçlandığı görülür. Garson Rıza’ya göre doğurganlık kadın bedeninin bir misyonuysa doğuramamak da kadının suçudur (Kemal, 2021).

1.3. Şiddetin Nesnesi Olarak Beden

El Kızı romanında şiddetin “görünür” olduğu alanın beden olması dikkat çeker. Roman boyunca her tür iktidar tahakkümünün bireye yönlendirildiği tüm alanlarda şiddetin de bedeni hedeflediği gözlemlenir. Örneğin Mazhar eşi Nazan’a, hapishanedeki uyuşturucu ticareti yapan kadın Nazan’a, mahallenin “ayak takımı”ndan bir grup erkek yine Nazan’a, Nazan kendisini tehdit eden Naciye’ye, devrim karşıtları Mazhar’a fiziksel şiddet uygularlar. Şiddet neticesinde beden ya tecavüze uğrar ya yaşamsal fonksiyonlarını kaybeder ya da ciddi şekilde zarar görür. Örneğin romanda Mazhar eşi Nazan’ı kendisine hediye ettiği yüzüğü kaybettiği için döver. Üstelik bu şiddet çocuğun gözü önünde cereyan eder:

“Artık kendine hâkim olamadı. Tokat, tekme, yumruk... Nazan yerden yere yuvarlanıyordu. Ağzı, burnu kan içinde kalmıştı. Haldun avaz avaz bağılıyor, ağlıyordu. Bir ara babasının bacağına sarılmak istedi. “Vurma, vurma anneme!” (Kemal, 2021, s. 116).

Eserde devrimlerin savunucusu ve idealist bir avukat olarak çizilen Mazhar da bir süre sonra devrim karşıtı çıkar odaklarının hedefi hâline gelecek ve kendisine yapılan tehditlere rağmen davasından vazgeçmeyerek bu sözde iktidar tarafından yaşamı elinden alınacaktır. Mazhar’ın kaza süsü verilmiş ölümünün bir suikast olduğu şehirde uzun süre konuşulur. Ölümün biçimi ve beden üzerindeki etkisi de şiddetin, nefretin gücünü göstermesi bakımından çarpıcıdır. Failler adeta Mazhar’a duydukları öfkeyi onun ve çalışma arkadaşlarının beden bütünlüğüne yönlendirmişler ve “Beyinleri patlamak, boyunları kırılmak, parça parça olmak suretiyle” ölmelerine neden olmuşlardır (Kemal, 2021, s. 321).

Nazan’ın ölümü de toplum şiddetinin fiziksel olmasa da bedene yönlendirildiği bir vakadır. Kendilik hâliyle, bilinciyle, kişiliğiyle, değerleriyle bir türlü kendini kabul ettiremediği toplumsal iktidar “uyumsuz” saydığı Nazan’ı günden güne tüketmiş, bedeni üzerinden istismar etmiş ve sonunda yaşam hakkını da elinden almıştır. Nazan bir kaçış esnasında bedeninin canlılığını kaybetmiş ve her tür iktidar tarafından yok sayılan kimliği ve ruhu da yok olmuştur.

Ceset bedenin yaşam fonksiyonlarını kaybetmiş hâli olsa da geride kalanlar için son derece etkileyici bir emanete dönüşür. Cesede saygı gösterilir, kutsanır ve ritüeller eşliğinde muhafaza edilmeye çalışılır. Eserde, hem cesedi bulan gemiciler, hem olaya müdahale eden güvenlik görevlileri hem de resmî işlemleri tamamlamak üzere olay yerine gelen ve aynı zamanda hükümet tabibi ve Nazan’ın oğlu Haldun, Nazan’ın, her fırsatta eleştiri konusu olan, fiziksel ya da cinsel şiddetin nesnesi hâline getirilen bedenine, “ceset” formuna geçtiğinde saygı gösterirler. Ancak bu “saygı” da Nazan’ın ölü bedenindeki yüz ifadesi, parçalanmış kıyafetleri ile parmağındaki değerli yüzüğün uyumsuzluğu nedeniyle çeşitli çıkarımlara ulaşmalarına neden olur:

“Cesedin yanında duran balıkçı delikanlılardan biri elindeki kalın camlı gemici fenerini cesedin yüzüne tuttu. Gözaltıları mosmor, yüzü tırmık içinde, kırk beşlik dolgun bir kadındı. Üstü başı pek öyle perişan değildi ama yer yer parçalanmıştı. İntihar etmeden yahut denize atılmadan önce çetin bir boğuşma geçirdiği anlaşılıyordu. Ömrünü sefahat âlemlerinde tüketip güzelliğini harcamış, sonunda da mesela genelevlerde hizmetçilik ederken başına bu felaket gelmiş diye düşünebilirdi” (Kemal, 2021, s. 12).

El Kızı romanında Nazan’ın kendisine eşî tarafından hediye edildikten sonra bir daha hiçbir zorluk karşısında elden çıkarmadığı yüzüğünün naaşının üzerinde de hâlâ bulunuyor olması onun gerçekte kaybettiği ancak kalbinde yaşattığı “ailesine” bağlılığının bir illetisidir (Kemal, 2021, s. 13). Hazer, *El Kızı* romanında yüzüğün fonksiyonunu geçmiş, yuva ve evlatla bağ kurma aracı olarak belirler. Nazan için elmas yüzüğün maddi bir değeri yoktur. Özellikle romanın son bölümünde Naciye’nin elmas yüzüğü ele geçirmemesi için mücadele etmiş ve onu öldürmüştür. Çünkü yüzük onun için geçmişine ve oğluna uzanan bir köprüdür (2014, s. 131).

Bedenin yaşamdan koparılmasına dair bir başka olay halkasında ise bu kez Naciye’nin Nazan tarafından boğularak öldürülmesi hadisesi vardır. Nazan Naciye’nin gerçek kimliğini oğluna söylemesi tehdidi karşısında birden kendini kaybederek Naciye’nin bedenine saldırır. Öfke yine bedene yönlendirilir (Kemal, 2021, s. 382).

1.4. Cinsel Şiddetin Metası Olarak Beden

“Kadınları heteroseksüel arzusunun nesneleri olarak cinselleştirme süreci tam da “moda” teriminin ima ettiği gibi kadınsı çekiciliğin standartlaştırılmasını içerir” der Connell (1998, s. 158). *El Kızı* romanında Nazan’ın bedeni aynı zamanda cinsel şiddetin metası olarak da görülmüştür. Mazhar’dan ayrıldıktan sonra İstanbul Tarlabası’nda ikamet eden teyzesinin yanına dönen Nazan “kenar mahallenin kaba saba insanları” olarak nitelendirilen Balıkçı İhsan ile Kurt Celal tarafından kaçırılıp tecavüze uğrar. İlginç olan tecavüz faillerinin değil de mağdur Nazan’ın suçlu bulunmasıdır. Mahalle bekçisi kaçan failleri yakalamak yerine Nazan’ı yakalar:

“İhtiyar bekçi arkalarından koşmaya heveslenmedi. Suçlu yerde yatıyordu. Ötekiler suçlu değildi. Erkeğin elinin kınasıydı” (Kemal, 2021, s. 262).

Nazan bu tecavüz sonrasında cinsel yolla bulaşan bir hastalığa da yakalanarak zührevi hastalıklar biriminde tedavi görür. Nazan tecavüz sonrası sığındığı Nesrin’in sevgilisi Sami tarafından da cinsel açıdan istismar edilir. Hatta Sami ile birlikte kaldığı pansiyona gelen başka erkekler tarafından da bedeni cinsel zevkler için sömürülür. Nazan, Sami’nin işlediği kalpazanlık suçu nedeniyle tutuklandığı hapisanede bu kez bir kadının cinsel istismarının nesnesi olur. Esrar kaçakçısı Nedime, bu sessiz, uysal ve güzel kadını kısa sürede esrara alıştırarak geceleri bedenini, rızası dışında cinsel arzuları için kullanır (Kemal, 2021, s. 317).

1.5. Sözlü Şiddetin Odağı Olarak Beden

Kadınlara yönelik aşağılayıcı söylemler içeren mizojinik dilin *El Kızı* romanında da yoğun olarak örneklendiği görülür. Örneğin romanda kriminal bir tip olarak sunulan Sami ile pansiyonda birlikte yaşayan Nazan’ın, karşılaştığı kişiler tarafından sıklıkla bedeni üzerinden aşağılayıcı bir dile maruz kaldığı dikkat çeker:

“Kız nedir bu hâlin? Kendine biraz çeki düzen versene!” diyenlere, dudaklarındaki acı tebessümle bakıyor, sonra boynunu büküveriyordu. Ne kadar “çorabı düşük” olsa, gene de erkekleri tahrik eden bir şeyler vardı onda çorabı düşüktü ama, pis, pasaklı değildi. Daha doğrusu, çorabı düşük de değildi esasta. Ona bu ismin uygun görülmesi, sessizliğinden, kendine bakmayı ihmal etmesinden, boyanıp taranmamasındandı. Yoksa temizdi” (Kemal, 2021, s. 270).

Orhan Kemal’in *El Kızı* romanını da içeren roman örneklemini üzerinden mizojinik söylem çözümlemesi yapan Şeker, Orhan Kemal’in eserlerinde kadını aşağılayıcı söz ve sözcük gruplarının yaygın olduğundan bahseder. Bu durumu ise yazarın toplum gerçeklerini eserlerine yansıtmasının bir görünümü olarak değerlendirir. Türk toplumunun erkek egemen hiyerarşisinin dil üzerinden de biçimlendirildiği, kadına yönelik küçültücü ve incitici dil örneklerinin metinlere yaygın şekilde dâhil edildiği görülür. Şeker’e göre mizojinik söylemin en ilginç tarafı kadını aşağılayıcı söz ve sözcüklerin sadece erkekler tarafından değil, kadınlar tarafından da hemcinslerine yöneltilmesidir (2019, s. 137- 140).

El Kızı romanında Nazan’ın, kayınvalidesi Hacer Hanım tarafından da sürekli olarak küçümseyici bir söyleme maruz bırakıldığı görülür. Bu dilin bir bölümü Nazan’ın pasif, içe dönük kişiliğine yönelikken bir kısmı da bedenine yöneliktir. Romanda Hacer Hanım Nazan’la “çamura çökmüş eşek”, “Süleymaniye’nin yarım pabuçlusu” gibi beden imajını olumsuzlayan seslenişlerle konuşur. Hacer Hanım söylemini egemenlik alanı olan evde kayınvalide/gelin hiyerarşisini

sağlamlaştırmak, iktidarını güçlendirmek üzerine kurgular. Roman boyunca Hacer Hanım gençliğin, güzelliğin simgesi olarak kendi bedenini görürken, Nazan'ı sürekli olarak indirgemeci bir dille betimler. Hacer Hanım'a göre Nazan'ın takdir edilecek hiçbir yönü bulunmamaktadır (Kemal, 2021, s. 90).

1.6. Mekânla Kurulan İlişkiler Bağlamında Beden

Kadının bulunduğu mekânlar da iktidar tarafından belirlenir. Evlilik kurumunda iktidarın sahibi olan erkek kadına varlık alanı olarak evi sunar. Kadın evini temizleyerek, döşeyerek, güzelleştirerek adeta kendini gerçekleştirir ve ev de bedenleşir. *El Kızı* romanında Nazan adeta bir Külkedisi gibi tüm zamanını evin ve aile üyelerinin bakımına harcamaktadır. Mekân ve kadın ilişkisi üzerinde duran Minibaş da "bu bazen Pamuk Prenses'in mutluluğu yakaladığı kulübedir. Bazen Külkedisinin prensese dönüştüğü mutfak. Bazen de Rapunzel'in kapatıldığı kule!" diyerek tüm masallarda kadın karakterlerin ev içi mekânlarda tasarlandıklarını belirtmiş evi "evli kadının efsanesi" olarak tanımlamıştır (2010, s. 210-211).

Nazan'ın tüm bedenini aile huzurunun sembolü olarak gördüğü evinin işleyişine adaması takdir görmemiş, aksine Mazhar eşi Nazan'ın sürekli çamaşır ve bulaşık yıkamaktan çirkinleştiğini belirtmiştir:

"Tam da istediği gibi uzun parmaklı yumuşacık ellerdi. Avuçlarında hâlâ yumuşaklığını duyuyor, karısının çamaşır, bulaşık yıkamaktan erkek eli gibi sertleşmiş, kaba ellerini hatırlamak istemiyordu" (Kemal, 2021, s. 69).

Jale de ilk evliliğindeki durumunu "Ben onun için sıradan bir hizmetçiden, hatta bir iskemle, sandık yahut ne bileyim, herhangi bir eşyadan farksızdım. Sımsıkı çarşafın içinde, kafesleri inik pencerelerin gerisinde geçiyordu hayatım" diye anlatır ve sürekli eve hapsolmaktan, tüm gün ev işi yapmaktan bıktığı için evlilik birliğini bitirdiğini söyler (Kemal, 2021, s.72). Halbuki Jale bedenini eve hapsedmeyi değil, özgürleşmeyi, kamusal alana çıkmayı, dünyayı keşfetmeyi istemektedir.

Bachelard evi "Ev gerçek bir kozmostur. Kelimenin tam anlamıyla kozmostur. Ev hem beden hem ruhtur" diyerek tanımlar (2013, s. 34-37). Ev kadın için iktidarın karşılığı olan erkek tarafından ona tanınan haklara göre şekillenir. Kadın evlilik bağından uzaklaştığında evden de uzaklaştırılır. Nitekim Nazan Mazhar tarafından "üçten dokuza boşandıktan" sonra evden de uzaklaştırılmış ve İstanbul'a gönderilmiştir. Nazan İstanbul'da uzun süre ailesinin sembolü olarak gördüğü evine ve çocuğuna kavuşacağını hayal etmiştir.

Sancar, Osmanlı Dönemi'nde başlayan Türk modernleşme sürecini kamusal zihniyetin yeni bir insan yaratma arzusu olarak tanımlamış ve "Sürecin ilerlemesi ile modernleşme isteyen erkeklerin arzularına uygun yeni kadınlar, yeni aileler yaratma arzusu da eklenmişti. Yeni insan yaratmanın bir boyutu eski ve yeni erkek tipinin arasındaki benzemezlikleri de işaret etmeyi gerektirdi" çıkarımında bulunmuştur (Sancar, 2022, s. 128).

El Kızı romanında Tanzimat Dönemi'nden başlayarak Cumhuriyet Dönemi'ni de içerisine alan süreçte kamusal alanda görünürlük kazanmanın önemli mekânlarından biri olan çay bahçelerine de yer verilmiştir. Sancaktutan, bu dönemdeki bahçelerin sadece birer rekreasyon alanı olmadığını, aynı zamanda özellikle kadınlar için giyim kuşamda ve kadın erkek ilişkilerinde serbestliğin artmasıyla sosyalleşme alanlarının ev ve mahalle ortamından sokağa ve kamusal alana evrilmesini

sağlayan birer vitrin de olduğunu belirtir (2023, s. 166). *El Kızı*'nda Mazhar, annesinin yarattığı kaos nedeniyle evin atmosferinin giderek boğuculaşması üzerine eşini ve çocuğunu alarak şehrin "aile gazinosu" olarak tabir edilen yeni çay bahçelerinden birine gider. Kadın ve erkeğin bir arada bulunduğu/göründüğü bu mekân için şehir halkı huzursuzdur. Mazhar bu yeni kaçış mekânının toplum yaşamını dönüştüren Atatürk devrimlerinin rahatça yaşanabileceği bir mekân olmasını istemektedir ancak şehir halkı henüz bu durumu kabullenmiş değildir:

"Yeni moda olmaya başlayan aile gazinolarından birinde karşılıklı çay içiyorlardı. Devrimlerin getirdiği yeniliklere hemen uyuveren Mazhar için karısıyla bir bahçe yahut herhangi bir gazinoda çay, kahve, hatta rakı içmek aykırı değilse de etraf henüz böyle şeyleri yadırgıyordu. Nitekim gazinoya girip çıkan erkek müşteriler-velev karısı olsun- Avukat Mazhar'a iyi gözle bakmıyorlardı. Erkeklerin arasına kadın getirilir miydi? Görülmüş şey miydi?" (Kemal, 2021, s. 59).

Romanda toplumsal yaşamdaki yaklaşım farklılıklarını belirleyen önemli unsurun "muhit" olduğu belirtilir. Nazan, eşi Mazhar'ın taşradaki küçük bir şehirde yaşadıkları dönemde bahçeler, aile gazinosu gibi alanları devrimlerin temsil edilmesi gereken birer alan olarak görmek istemesini tam olarak anlayamasa da İstanbul'a geldiği dönemde semtlere göre beden temsillerinin ve kıyafetlerinin nasıl değiştiğini şaşkınlıkla fark eder. Nazan bir dış giyim unsuru olarak çarşafı ve peçesiyle başladığı, Süleymaniye sokaklarından İstiklal Caddesi'ne uzanan yolculuğunda özellikle kadınların görünüm olarak ne kadar farklılaştıklarını hayretle gözlemler:

"Nesrin "peçeni kaldırsana," dedi. Nazan küçük bir tereddüitten sonra kaldırdı. Yanakları al aldı. Yanı başında mantoyla sekercesine yürüyen Nesrin'e oldubitti imrenir, mantonun hızla yayılıvermesini isterdi. Yayılmıştı da. Hatta bir baloda Mustafa Kemal Paşa'nın bazı öğretmen hanımlara başlarını açmayı tavsiye ettiği bile işitilmişti. İlk iyice yadırganmışsa da sonraları serbest fikirli öğretmenlerle bir kısım memur hanımlarının tavsiyeye uyuvordıkları duyulmuştu. İstiklal Caddesi'ne çıkınca çarşaflar büsbütün azaldı. Nazan

"Şunlara bak Nesrin," dedi. "Ne güzel"

"Güzel tabii. Madem beğeniyorsun, ne diye uymuyorsun?"

"Ne yapayım kardeş? Biliyorsun, Süleymaniye'de oturuyoruz. Semt malum, Fazlaca mutaassıp. Sonra insanı..." (Kemal, 2021, s. 211).

Foucault hapishane gibi kuşatma içeren kurumların suçluları ıslah etmediğini aksine suça daha da eğilimli hâle getirdiğini belirtir. İktidarın gücünü koruması için suçlulara ve suçlu üreten hapishanelere ihtiyacı vardır. Zira suça eğilimliler her zaman işe yarar (2012, s. 24). *El Kızı* romanında da benzer bir durumun aktarıldığı dikkat çeker. Nazan kalpazanlık suçlamasıyla tutulduğu hapishaneden uyuşturucu bağımlısı ve satıcısı olarak çıkar. Hapishanede karşılaştığı Nedime, Nazan'ın pasif yapısından yararlanarak onu hem hapishanede bedensel olarak istismar etmiş hem de dış dünyada uyuşturucu madde satması için zorlamıştır. Nazan'ın buna karşı çıkışı da yine bedensel olarak cezalandırılmasına neden olmuştur:

"Bereket anası girdi araya, bıçak gözünün ucundan çenesine kadar derince bir yara açtı. Sardılar sarmaladılar. Kapanmaya yüz tutunca da tekrar uzattılar esrarları". (Kemal, 2021, s. 364).

1.7. Hastalıkların Tükettiği Beden

Foucault (2012)'ya göre iktidar bedenlerin sağlıklı ve üretken olmasını ister. Bu koşulu sağlamayan özne kapatılır ya da kuşatılır. *El Kızı* romanında hastalık bedeni tehdit ve deforme eden bir öge olarak ele alınmıştır. Eserde hastalığın beden üzerindeki etkisi, cinsel yolla bulaşan hastalıklar üzerinden de ele alınır. Ancak bu konuda hastalığın yarattığı kötücül durumdan ziyade toplum nazarındaki olumsuz algı Nazan'ı etkiler:

“İçeri düştü düşeli Nazan'ı boyuna teselli eden, tedavi altında bir frengili kadın, “Deli bu beyefendi,” dedi. “Alt tarafı bel soğukluğu. Ya benim gibi frengili olsaydın? Bak, aslan gibi beyin var. Ne korkuyorsun? “

“Kendimi öldürmekten başka yapacağım şey yok” diyordu. “Kocam, çocuğum... Ah yarabbi, yüzlerine nasıl bakacağım?” (Kemal, 2021, s. 267).

El Kızı romanının kahramanlarından Nesrin verem hastalığıyla mücadele etmektedir. Hastalığın tedavisi için iyi beslenmeye ve tebdil-i havaya ihtiyaç duyan bedenine rağmen Nesrin pavyonda çalışmak zorundadır. Eserde verem hastalığının yarattığı tahribat Nesrin'in bedeninden hareketle aktarılır ve başlarda “kesik kesik başlayan öksürüğün” tüm bedeni çürüten bir tabloya dönüştüğü anlatılır (Kemal, 2021, s. 68).

Bir hastalık olarak bağımlılık da bedeni fiziksel yıkıma uğratan bir etkidir. Eserde bir zamanlar güzelliğiyle ünlü Nazan'ın yıllar boyunca bedenini maruz bıraktığı uyuşturucu maddeler nedeniyle sonunda “Üst baş perme perişan, gözler çökmüş, yüz kırışmış, saçlarda aklar” biçiminde betimlenen bedensel bir yıkıma uğradığı görülür (Kemal, 2021, s. 337).

SONUÇ

Yaşam düzenindeki her tür güç odağı olarak tanımlanabilecek iktidar; toplum, gelenek, din, dil, cinsellik, şiddet gibi insana ait ya da insan üretimi birçok yapıyı araçsallaştırarak birey üzerinde tahakküm kurar. İktidarın eylem planını uygulayacağı nesnelere ihtiyacı vardır. Bu amaçla iktidar, bireyi “özne”leştirir. Aslında bu bir nesneleştirme sürecidir. İktidarın özne üzerinde hâkimiyet sağladığı ilk alanlardan biri de bedendir. Beden bireyin ruh, duygu ve akıl bütünlüğünü kuşatan bir benlik mekânıdır aslında. Ancak iktidar nezdinde beden bu anlamından uzaklaştırılarak maddeleştirilir. İktidarın beden üzerindeki hükmünü çeşitli pratikler üzerinden tespit etmenin en yararlı yollarından biri de edebî eserler, öncelikle de roman türü üzerinden değerlendirmeler yapmaktır.

Türk edebiyatı, özellikle Tanzimat Dönemi'nden itibaren roman türü çerçevesinde beden politikalarının çarpıcı biçimde sunulduğu birçok örneğe sahiptir. Tanzimat Dönemi'nde Batılılaşma, Cumhuriyet Dönemi'nde ise modernite kavramları üzerinden bedenin nasıl bir dönüşüm yaşadığını, özellikle toplumcu gerçekçi çizgideki eserlerde gözlemlemek mümkündür. Bu eserlerden biri de Orhan Kemal tarafından kaleme alınan *El Kızı* romanıdır. Taşrada yaşayan bir ailenin yaşamının ele alındığı eserde, devrin beden politikalarının da metne sızdığı görülür. Eserde özellikle kadın bedeni üzerinden iktidarın bedeni cinsel arzusunun nesnesi, dil şiddetinin metası, doğurganlığın aracı, şiddetin uygulama alanı, hastalığın deforme ettiği bir yapı ve mekânın kuşattığı bir tutsak olarak kodladığı görülmektedir.

El Kızı romanında toplumsal ve tarihsel dizgede Cumhuriyet ideolojisinin ve özellikle de devrim hareketlerinin beden, öncelikle de kadın beden algısını etkilediği görülür. Bu yıllarda kadın bedeni kamusal alanda daha görünür hâle gelmiş ve özellikle “Şapka Devrimi” olarak anılan kılık kıyafet devriminin halk arasında kabulünü sembolleştiren bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Kıyafetin aynı gün İstanbul’un bir semtinden diğer semtine kadar geçirdiği dönüşüm ya da Mazhar’ın Şapka Devrimi karşıtlarına yönelik ifadeleri bu anlayışın örnekleri olarak eserde sunulmuştur.

Kadın bedeninin biçim ve tasarımı erkek erk tarafından belirlenmekte ve ilk maddede bedenın görsel açıdan “çekici” bir nesne olması yer almaktadır. Bu cazibe beklentisi bir süre sonra kadın bedenini cinsel bir meta olarak algılamaya dönüşmekte ve beden nesneleştirilmektedir. Eserde Jale karakteri, hem eğitimli bir erkek olan Mazhar tarafından hem de daha alt kültürden beslenen bir erkek temsili olan Garson Rıza tarafından ideal kadın örneği olarak sunulur. Nazan’ın bir kadın olarak üstlendiği tüm toplumsal rolleri eksiksiz yerine getirmesine karşın eğlence kültürünü temsil eden Jale’nin idealleştirilmesinde cinsel cazibe olgusu etkilidir.

Kadın bedeninin kutsallaştırıldığı ve değer gördüğü tek yön ise doğurganlık vasfı ve annelik rolüdür. Hatta eserde çocuk doğuramamak kadın adına bir tür eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Ancak annelik rolleri de birbirinden farklıdır. Zira Nazan’ın şefkatli ve fedakâr annelik algısına karşın Hacer Hanım’ın oğlu üzerinde anneliği ile iktidar kurmaya çalıştığı gözlenir.

Foucault bedeni de bir mekân, heterotopik bir mekân olarak değerlendirir ve iktidar ilişkilerinin bedeni mekân üzerinden de kuşattığına dikkat çeker. *El Kızı* romanında kadınlar daha çok kısıtlı, kapalı mekânlarda varlık gösterirler. Kadın için ev sadece yaşamsal bir alan değil aynı zamanda kendini gerçekleştirdiği bir gövdedir de. Erkekler içinse hayatı yönlendiren, dirim yaratan dış mekânlar; özellikle sokaklar, yollar, çay bahçeleri varlık alanları olarak resmedilir. Kadınlar daha korunaklı alanlarda, erkekler daha eylemsel alanlarda konumlandırılırlar.

Şiddet beden üzerinde hüküm sürer. Bu kimi zaman fiziksel şiddet kimi zaman ise sözel şiddet olarak kendisini gösterir. Her tür iktidar, nesneleştirdiği bedeni şiddet aracılığıyla dizginlemeye ve uysallaştırmaya çalışır. Sözel şiddet ise kadın bedenine yine kadınlar tarafından yönlendirilir. Ayrıca *El Kızı* romanında hastalık da bedeni tüketen, yok eden bir unsur olarak işlenmiştir. Özellikle kadınların kötü yaşam koşullarına maruz kalmaları bedenlerini tehdit eder ve bu tehdit bir süre sonra hastalık olarak bedeni çürüten bir yıkıma yol açar.

Beden politikaları edebiyat ilişkisi yeni araştırmacılar için oldukça ufuk açıcı bir çalışma alanıdır. Başta roman türü olmak üzere edebiyatın her sahasında özne, iktidar ve beden ilişkilerini pek çok farklı yaklaşımla çözümlemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Aydın Özer, Emel (2022). “Orhan Kemal’in Romanlarında Kadınların Beden Yapıları, Bedensel Davranışları Ve Kişilikleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme -Cemile, Bereketli Topraklar Üzerinde, Bir Filiz Vardı, Kötü Yol-”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15 (38), 544-561.
- Bachelard, Gaston (2013). *Mekânın Poetikası*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bingöl, Orhan (2019). “Foucault’da İktidar, Beden ve Özne Üçlüsü”. *Asia Minor Studies*, 7 (2), 327-334.
- Canatan, Kadir (2016). *Beden ve Beyan/Hayattan Kitaba*. İstanbul: Mana Yayınları.

- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar- Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çil, Hüseyin (2017). *Bedeni Kurgulamak/İslami Romanlarda Beden ve Kimlik*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Edgü, Erincik (2010). "Evin Direği, Sokağın Bekçisi". *Kadın ve Mekân*. (Ed. Ayşen Akpınar, Gönül Bakay, Handan Dedehayır). İstanbul: Turkuvaz Kitap. 72-80.
- Erbay, Ali Yaşar (1997). "Cinsellik, Kutsallık ve Kimlik: Toplumsal Düzenin Bedensel İnşası". *Cumhuriyet, Demokrasi Kimlik*. (Ed. Nuri Bilgin). İstanbul: Bağlam Yayıncılık. 235-238.
- Foucault, Michel (2012). *İktidarın Gözü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2014). *Özne ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hazer, Gülsemin (2014). "Orhan Kemal'in El Kızı Romanında Kadının Hikâyesi". *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi Ekim / Kasım / Aralık Kış Dönemi*. 3 (10). 124-138.
- Kemal, Orhan (2021). *El Kızı*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kuruoğlu, Huriye (2018). "Dünden Bugüne Beden Algı ve Politikaları". *Medya ve Beden*. (Ed. Huriye Kuruoğlu, Kadriye Töre Özsel). Ankara: Detay Yayıncılık. 1-20.
- Metin Acher, Tuğba (2022). "Orhan Kemal'in El Kızı Romanındaki Bir Ailenin Toplumsal Cinsiyet Rejiminin Analizi: Özel Alanın "Öteki"leri". *Edebiyatta Kadın ve Evlilik*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları. 285-305.
- Minibaş, Türkel (2010). "Mekânların Kısıtlanmışlığında İktidar Masalları". *Kadın ve Mekân*. (Ed. Ayşen Akpınar, Gönül Bakay, Handan Dedehayır). İstanbul: Turkuvaz Kitap. 210-220.
- Narlı, Mehmet; Aydın Emel (2015). "Türk Romanında Beden ve Kişilik İlişkileri". *Beden Sosyolojisi*. (Ed. Kadir Canatan). Açılımkitap Yayınevi: İstanbul. 561-581.
- Sancaktutan, Zeynep (2023). "Tanzimat Yeniliklerinin Romana Yansıması: Kamusal Bahçeler". *Türklük Bilimi Araştırmaları*. S. 53. 159-174.
- Sancar, Serpil (2022). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti-Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar-*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saraçgil, Ayşe (2005). *Bukalemun Erkek-Osmanlı imparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Ataerkil Yapılar ve Modern Edebiyat*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şeker, Aziz (2019). "Orhan Kemal, Kemal Tahir ve Yaşar Kemal'in romanlarında mizojinik söylemlerin analizi". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. (15), 136-146. DOI: 10.29000/rumelide.580486
- Tercüman, Çilem (2018). *Türk Romanında Moda ve Toplumsal Değişim (1923-1940)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turner, Bryan S. (2019). *Beden ve Toplum/Sosyal Teoride Arayışlar*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Yalçinkaya, Ayhan (2005). *Pas: Foucault'dan Agamben'e Sıvılaşmış İktidar ve Gelenek*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Yağcı, Zübeyde Güneş (2015). "Toplumsal Bir Gösterge Olarak Osmanlı Devleti'nde Kıyafet ve Kıyafet Politikaları". *Beden Sosyolojisi*. (Ed. Kadir Canatan). Açılımkitap Yayınevi: İstanbul. 147-169.